

LAGZI GÁBOR*

A szovjet múlt és a bizonytalan jövő között. Az ukrajnai lengyel kisebbség

A hogyan 2013 vége óta az ott zajló sorsfordító események kapcsán Ukrajna egyre többet szerepelt a sajtó hasábjain, úgy egyre nagyobb figyelem övezte az ukrajnai (pontosabban: kárpátaljai) magyar kisebbség sorsát is. Ám kevesebbet lehet hallani arról, hogy keleti szomszédunk területén még számottevő, több tízezres nagyságrendű lengyel kisebbség található. Kézenfekvőnek tűnik, hogy ezt a két közösséget – bizonyos szempontrendszer alapján (például hasonlóságok a létszámban, az anyaországi támogatások tekintetében) – összehasonlítsuk. Jelen tanulmány arra tesz kísérletet, hogy egyfelől bemutassa az ukrajnai lengyel kisebbség történetét és helyzetét, illetve rávilágítson arra, hogy a helyi magyar és a lengyel kisebbség társadalmi pozíciója és potenciálja semmiképpen nem állítható párhuzamba.

A volt szovjet tagköztársaságokban élő lengyel kisebbség, így az ukrajnai is, őshonosnak számít, azaz nem lehet a hagyományosnak mondható „Polónia” kategóriájába sorolni (ez utóbbi fogalom olyan személyeket jelent, akik a 19–20. század során politikai vagy gazdasági okokból hagyták el szülőföldjüket), hiszen 1945 után az anyaország „hagyta el” őket a nagyhatalmi határváltoztatások következtében.¹ A volt Szovjetunió területén élő lengyelek ma javarészt a lengyel Keleti Végek vidékein élnek, és teljesen más történelmi tapaszt-

* A szerző történész, polonista, egyetemi adjunktus, Pannon Egyetem, Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar. E-mail: lagzig@gmail.com

¹ Kubiak, Hieronim – Jarosław Rokicki – Małgorzata Wawrynkiewicz (red.): *Mniejszości polskie i Polonia w ZSRR...*, i. m., 1992; Adam Wałaszek (red.): *Polska diaspora...*, i. m., 2001; *Polak w świecie...*, i. m., 2001; Szesztay Ádám: *Lengyelek a szovjet utóállamokban...*, i. m., 1993, 30–58.

talattal bírnak, mint az anyaországiak.² A 18. század végén a cári Oroszországhoz kerültek a lengyel–litván nemesi köztársaság (Rzeczpospolita) keleti részei, Pétervár pedig a másik két felosztó nagyhatalomhoz (Poroszország, Ausztria) képest keményebb nemzetiségi politikát folytatott. Ezzel párhuzamosan az itt élők számára a volt Litván Nagyfejedelemség multikulturális, multiethnikus hagyományai voltak mérvadóak.³

A Keleti Végek döntő része a két világháború között az újjászületett lengyel államhoz tartozott. A gazdaságilag, civilizációs szempontból elmaradott keleti vajdaságokban a lengyel lakosság kisebbséget alkotott és az ukrán, fehérorosz és zsidó lakossággal keveredett, ugyanakkor mentalitásában, identitásában különbözött a központi lengyel területen élőtől. A II. világháborút követően a Végek a Szovjetunióhoz kerültek, a kitelepítések, deportálások és lakosságcsere következtében a területet több százezernyi lengyel hagyta el (főleg az értelmiségi réteg). Akik ott maradtak, azoknak el kellett szenvedniük a kommunista berendezkedés politikáját, magukra maradtak, és meg kellett tapasztalniuk, hogy csak a saját erejükre támaszkodhatnak. Az évtizedek óta jelenlévő regionális tudat felerősödött („kis szülőföldek” koncepciója), szűkebb pátriájuk kulturális mintája erősebb lett, mint az anyaországé, amely a Keleten élő lengyel közösségek számára egy szép, értékes, de távoli, „mitikus hazának” számított. Azt lehet mondani, hogy a volt Keleti Végeken a lengyelországban egy más jellegű nemzeti identitás alakult ki: ők a Keleten élők („Polacy na Wschodzie”), „lengyelek, de másak”.

A II. világháborút követően, a közép-európai régió államaihoz hasonlóan, Lengyelország is megszűnt soknemzetiségű és sokvallású

² A lengyel Keleti Végek (Kresy Wschodnie) a mai értelemben az 1939-ben a Szovjetunió javára elveszített területeket jelenti (a mai Litvánia, Fehéroroszország és Ukrajna bizonyos részeit). A Végek fogalmának átalakulásáról és lengyelországi percepciójáról ld. Lagzi Gábor: *A lengyel Keleti Végek.....*, i. m., 2006, 293–308.

³ A Litván Nagyfejedelemség, amely magában foglalta a mai Litvánia és Fehéroroszország egészét, valamint Ukrajna, Lettország és Oroszország bizonyos területeit, a 14. században perszonálunióra lépett a Lengyel Királysággal (Koronával), majd a 16. századtól kezdve a két állam a nemesi Köztársaságban (Rzeczpospolita) fűzte szorosra a kapcsolatait. A Litván Nagyfejedelemség örökösének Litvánia és kisebb részt Fehéroroszország számít (a Nagyfejedelem-ség lakosságának döntő többsége ortodox vallású rutén volt, azaz a mai beloruszok és részben ukránok ősei).

ország lenni. A határeltolások, a népességcsere, valamint a háborús veszteségek következtében a lengyelek alkották a lakosság döntő hányadát (kb. 98 százalékát), miközben több százezer nemzettársuk rekedt az új keleti határ túloldalán. A Szovjetunióban élő lengyelség helyzete csak és kizárólag Moszkva akaratától függött, abba Varsónak nem volt beleszólása, de az is valószínűsíthető, hogy a lengyel kommunista vezetés nem akarta napirenden tartani a Keleten élők kérdését, és ezzel kockáztatni a két ország közötti „örök barátságot”. 1989 előtt tehát nem beszélhetünk semmiféle kormányzati érdeklődésről vagy segítségről a nemzetpolitikában a szovjetunióbeli lengyelséget illetően. Azonban a rendszerváltás után a lengyel politika, diplomácia teljesen új irányvonalat vett fel, értelemszerűen ugrásszerűen megnőtt a figyelem a „keletre szakadt” nemzettársak iránt.

A nemzetről való gondolkodás főbb kereteit a Visztula mentén politikai szinten is deklarálták, ugyanis az 1997-ben elfogadott és referendum által megerősített lengyel alaptörvény 6. cikkelye kimondja: „*a Lengyel Köztársaság segíti a külföldön élő lengyeleket a nemzeti kulturális örökséggel való kapcsolataik megőrzésében*”, az 52. cikkelyben pedig a következő olvasható: „*azon személyek, akik lengyel származása a törvényeknek megfelelően meg lett állapítva, letelepedhetnek a Lengyel Köztársaság területén*”. Ugyanakkor az alkotmány 4. cikkelye leszögezi: „*a Lengyel Köztársaságban a szuverén hatalom a nemzetet illeti*”.⁴ Célként fogalmazódott meg a határon túli lengyelekkel foglalkozó dokumentumokban⁵, hogy a határon túl élő lengyelek – ellentétben a két világháború közötti és az 1944-et követő időszakokkal – a politika *alanyaivá*, és *ne eszközüvé* váljanak. Az ukrainai kisebbségek jogi helyzetét az 1996-ban elfogadott alkotmány (53. cikkely), az 1992-es kisebbségekről szóló törvény garantálja, ezen kívül Kijev aláírta az Európa Tanács nemzeti kisebbségeket védő keretegyezményét; a kisebbségvédelem helyet kapott a lengyel–ukrán alapszerződésben is (1992 májusa). Ezen kívül a lengyel anyanyelvűek jogaira kiterjed a 2012-ben elfogadott ukrainai nyelvtörvény, illetve a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek

⁴ Így hát az alkotmányban keveredik a nyelvi-kulturális és az államhoz köthető nemzetfogalom. Halász Iván: *A külhoni lengyelek...*, i. m., 2003, 125.

⁵ Ezeknek rövid bemutatását ld. Lagzi Gábor: *A lengyel keleti politika...*, i. m., 2011, 99–102.

Európai Kartájának ukrainai ratifikációs törvénye is (elfogadva 1999-ben, majd másodszorra 2003-ban).

A lengyel kisebbség elhelyezkedése és létszáma

Az Ukrajna területén élő lengyel kisebbség őshonosnak számít és jelentős politikai, gazdasági és kulturális örökség kötődik hozzá, de némileg más történelmi tapasztalattal bír, mint a litvániai vagy a fehéroroszországi lengyelség. A 16. századtól kezdődően ugyanis jelentős létszámú lengyel telepes érkezett ezekre a területekre, jó részük beolvadt az itt található rutén parasztságba, ugyanakkor a nemesség erőteljesen a lengyelség irányába húzott. Fontos hangsúlyozni, hogy az ukránok a 19. században ellenálltak a tömeges polonizációnak, s ebben elsősorú szerep jutott a vallásnak, amely sokáig a nemzeti identitás helyettesítője volt a Keleti Végeken: az ukránok vagy ortodoxok, vagy görög-katolikusok voltak, a lengyelek pedig római katolikusok. Az I. világháborút követően, mikor megszületett a független lengyel állam, illetve létrejött a Szovjetunió, a két ország „megosztotta” egymás között a lengyel–ukrán etnikai területeket. Kelet-Lengyelországban az ukrán nemzetiségűek jelentős kisebbséget (egyes vajdaságokban többséget) képeztek, a lengyelek viszont a nemzetállamukban privilegizált helyzetbe kerültek. A Szovjet-Ukrajnához került területeken viszont a lengyel kisebbség (476 ezer fő, a lakosság 1,6 százaléka) – egy rövid kedvező időszak után (ún. korenizacija, aminek a keretében létrehozták a Lengyel Nemzeti Körzetet, 1925–1935) – az 1930-as években a sztálini önkény áldozatává vált (erőszakos kollektivizálás, több ezer ember deportálása, főleg Kazahsztánba, a katolikus egyház üldözése). Közvetlenül a II. világháború kitörése előtt azokon a területeken, amelyek ma Ukrajnához tartoznak 2,5 millió lengyel élt.⁶

Az 1939 és 1945 közötti időszak radikálisan átrajzolta az ukrán területek etnikai összetételét – a háború alatti (volhíniai és keletgalíciai lengyel civil lakosság elleni ukrán nacionalista villongások) és a háború utáni (lakosságcsere) események következtében gyakorlatilag minimálisra csökkent a lengyel származásúak száma és aránya az összlakosságon belül. Súlyosbította a kisebbség helyzetét, hogy – akárcsak Litvánia vagy Fehéroroszország esetében – a lengyel-

⁶ Eberhardt, Piotr: *Polska ludność kresowa...*, i. m., 1998, 196.

szovjet lakosságcsere nyomán az értelmiségiek, a polgári foglalkozásúak szinte teljes egészében elhagyták szülőföldjüket: 1944 és 1949 között 618 ezer fő, míg 1955 és 1959 között 76 ezer fő költözött el Lengyelországba az immáron szovjet tagköztársaság területéről (javarészt Galíciából és Volhíniából).⁷ Akik maradtak, azok zömében alacsonyabb státusú, mezőgazdaságban dolgozó emberek voltak, és jellemzően azokon a területeken éltek, amelyek 1920-at megelőzően is a szovjet államhoz tartoztak (azaz a zsitomiri és hmelnycickiji megyében), azaz földrajzi értelemben távol az anyaországtól, ráadásul szórványban.

Az ukrainai lengyel kisebbség létszáma a népszámlálási adatok szerint, megyénként, ezer fő⁸

Megye	1959	1970	1979	1989	2001
Zsitomir	103,0	90,7	82,4	69,4	23,0
Hmelnycickij	70,1	52,3	43,9	36,7	49,0
Lemberg	59,1	41,5	32,9	26,9	18,9
Kijev városa	8,5	9,7	10,6	10,4	6,9
Tarnopol	23,5	14,7	9,2	6,7	3,8
Vinnycija	20,8	13,4	10,8	8,4	3,7
Ivano-Frankivszk	6,5	6,5	4,8	3,4	2,8
Rivne	3,7	3,7	3,5	3,0	2,0
Egyéb megyék	68,1	62,6	60,2	54,3	34,0
Összesen	363,3	295,1	258,3	219,2	144,1

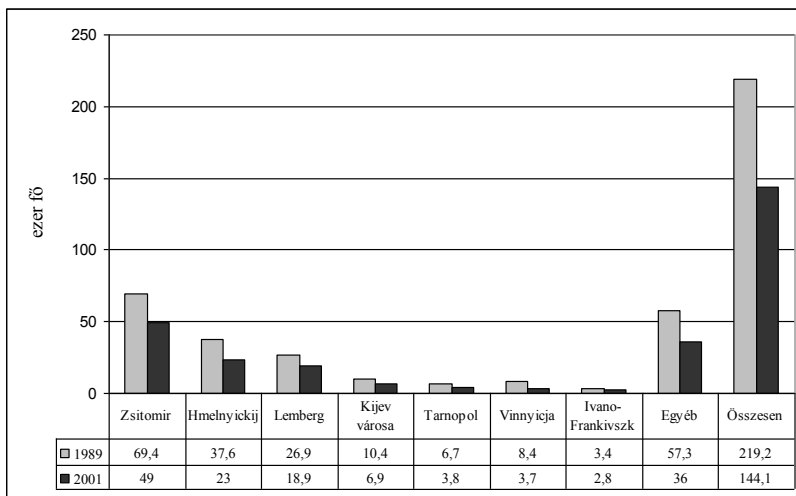
A fenti táblázatból kiderül, hogy az ukrainai lengyelség javarészt az ország középső területein volt jelen nagyobb létszámban, és csak kisebbrészt azokon a területeken, amelyek 1939 előtt Lengyelországhoz tartoztak. A helyi lengyel lakosság zömében faluhelyen él, alacsony társadalmi státusú, és a negatív történelmi tapasztalat, valamint a szórványhelyzet következményeként gyenge nemzeti kötődéssel rendelkezik. Emiatt az utóbbi fél évszázadban drámai módon csökkent a magukat lengyelnek vallók létszáma. Lengyelországi

⁷ Sienkiewicz, Witold – Grzegorz Hryciuk (red.): *Wysiedlenia, wypędzenia i ucieczki...*, i. m., 2008, 86., 100.

⁸ Eberhardt, Piotr: *Przemiany demograficzno-narodowościowe na Ukrainie...*, i. m., 2003, 756.

kutatók sokáig azt állították, hogy a szovjet korszakban készített népszámlálások tendenciózusak, azaz szándékosan csökkentik a lengyelek számát, amely akár elérheti a fél- vagy akár az egymillió főt is. Lengyelország diplomáciai képviselőiteinek (konzulátusainak) adatai szerint az országban több mint félmillió (560 ezer) főt tesz ki a lengyel származásúak létszáma.⁹ A világon szétszóródott lengyelek érdekképviselőt ellátó *Wspólnota Polska* becslései szerint az ukrainai lengyelek létszáma 150–900 ezer fő között mozog, ami önmagában is hatalmas szórást jelent, így kevésbé tekinthető mérvadónak.¹⁰ Voltak olyan magyarázatok is, amelyek a félelemnek tudták be a függetlenség kikiáltása utáni drasztikus, a közösség egyharmadát kitevő csökkenést (mínusz 75 ezer fő), ami azonban nem tűnik elfogadhatónak, ugyanis a sztálini repressziókra a 21. század legelején csak a legidősebb korosztály emlékezhet.¹¹

*Az ukrainai lengveltség létszámának csökkenése, 1989–2001 között*¹²

⁹ *Raport o sytuacji Polonii i Polaków za granicą 2012...*, i. m., 2013, 251.

¹⁰ *Polonia w liczbach...*, i. m.

¹¹ Zwaricz, Włodzimierz: *Mniejszość polska wśród narodowości współczesnej Ukrainy...*, i. m., 2009, 108.

¹² Eberhardt, Piotr: *Polacy na Ukrainie...*, i. m.

Ezzel szemben a 2001-es népszámlálás – gyaníthatóan – a valóságot tükrözi, így a lengyel származású személyek számának csökkenése természetes és visszafordíthatatlan folyamatnak látszik.¹³ A hátrányos történelmi (a II. világháborús veszteségek, a népességcsere, a repatriáció, az erőteljes szovjetizálás), társadalmi (a falusi lakosság dominanciája, az értelmiség hiánya) és földrajzi (távol az anyaországtól, a szórványhelyzet) okokból kifolyólag az ukrainai lengyelség nem tud ellenállni az asszimilációs folyamatoknak. Piort Eberhardt lengyel demográfus véleménye szerint a beolvadás legfontosabb okát a vegyesházasságok magas arányában kell keresni, ami a közösség viszonylag kicsiny létszámával és szétszórtságával van összefüggésben. Azt sem szabad elfelejteni, hogy az ukrainai lengyelek száma minden bizonnyal a kelet-ukrainai háború következtében tovább fog csökkenni.¹⁴

Fontos megjegyezni, hogy ellentétben más szovjetunióbeli lengyel közösségekkel, az ukrainaiak inkább az ukrán nyelvet, mintsem az oroszot vették át. Az is jellemző, hogy az ukrainai kisebbségi közösségek közül a lengyelek rendelkeznek a legalacsonyabb anyanyelvi mutatókkal, azaz a nyelvvesztés folyamata eléggé előrehaladott állapotban van. Megjegyzendő, hogy ez a folyamat már évtizedekkel ezelőtt elindult, hiszen már az 1959-es szovjet népszámlálás is azt mutatta ki, hogy a magukat lengyelnek vallók mindösszesen 19 százaléka mondta a lengyelt az anyanyelvének.¹⁵ A legutóbbi ukrainai népszámlálás adatai szerint ez az arány még kisebb lett (alig 13 százalék), a lengyel nemzetiségűek közül még az oroszot is többen jelölték meg anyanyelvékként, mint a lengyelt. A felmérések szerint leginkább az idősebb generáció, a 70 év felettek beszélik legjobban a nyelvet (akik még járhattak anyanyelvükön iskolába). A középgeneráció alig vagy egyáltalán nem beszéli anyanyelvüket. A fiatalab-

¹³ Megjegyzendő, hogy az adatok tekintetében csakis a 2001. évi népszámlálás áll jelenleg rendelkezésünkre, a kormányzat 2013-ra tervezte a soronkövetkező census megtartását, de erre már az ismert események miatt (Majdan, Krim elcsatolása, háború Kelet-Ukrajnában) már nem került sor.

¹⁴ 2015. november 23-án Beata Szydło lengyel kormányfő a repülőtéren köszöntött 149 lengyel származású, a kelet-ukrainai harcok elől menekülő személyt és kijelentette: ezentúl minden lengyelt befognak, aki Ukrajnából akar repatriálni. L. <https://mswia.gov.pl/aktualnosci/13882,149-osob-pochodzenia-polskiego-z-wschodniej-Ukrainy-przylecialo-do-Polski.html> (Letöltés: 2016-01-25)

¹⁵ Eberhardt, Piort: *Polska ludność kresowa...*, 1998, i. m., 202.

bak körében tapasztalható némi változás e területen (anyanyelvi iskoláztatás), de ez önmagában nem tudja pozitív irányba befolyásolni a már elindult folyamatokat.

Egy lengyel kutató, Anita Staszkievicz szerint azon háztartások többségében, ahol élnek magukat lengyelnek valló személyek, ukránul beszélnek, de ha az anyaországból vendégek érkeznek, velük lengyelül igyekeznek társalogni. A családon belüli vagy a közterületeken való lengyel nyelvhasználat igen ritka jelenség.¹⁶ A 2012-es nyelvtörvény egyébként lehetővé teszi az adott kisebbségi nyelv használatát a hivatalokban, önkormányzatokban azon közigazgatási egységek (megye, járás, település) területén, ahol az anyanyelv beszélőinek az aránya meghaladja a 10 százalékot (tehát itt a deklarált anyanyelv és nem nemzetiségi önbevallás számít). Megyei és járási szinten a lengyel anyanyelvűek aránya Ukrajnában sehol sem éri el az előírt 10 százalékot, viszont vannak települések, ahol igen: a lembergi megyében húsz, hmelnycikijiben négy, zsitomiriben és csernyivciben két-két település, igaz, ezek döntő többségében aprófalvaknak számítanak, pár száz fős lakossal.¹⁷

*Ukrajna lakosságának nyelvi struktúrája a 2001-es népszámlálás alapján*¹⁸

Nemzetiség	Létszám (ezer fő)	A nemzetiség anyanyelve	Ukrán anyanyelvű	Orosz anyanyelvű	Egyéb anyanyelvű
		Százalékban			
Ukrán	37 541,0	85,2	-	14,8	-
Orosz	8 334,0	95,9	3,9	-	0,2
Fehérorosz	275,8	19,8	17,5	62,5	0,2
Moldáv	258,6	70,0	10,7	17,6	1,7
Krími tatár	248,2	92,0	0,1	6,1	1,8
Bolgár	204,6	64,2	5,0	30,3	0,5

¹⁶ Staszkievicz, Anita: *Polacy na Ukrainie...*, i. m.

¹⁷ A 2001-es népszámlálás településekre lebontott anyanyelvi adatai alapján: http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Database/Census/databasetree_no_en.asp?#m5 (Letöltés: 2016-01-25)

¹⁸ Eberhardt, Piotr: *Przemiany demograficzno-narodowościowe...*, i. m., 2003, 753.

Nemzetiség	Létszám (ezer fő)	A nemzeti- ség anya- nyelve	Ukrán anyanyelvű	Orosz anyanyelvű	Egyéb anyanyelvű
		Százalékban			
Magyar	156,6	95,4	3,4	1,0	0,2
Román	151,0	91,7	6,2	1,5	0,6
Lengyel	144,1	12,9	71,0	15,6	0,5
Zsidó	103,6	3,1	13,4	83,0	0,5
Örmény	99,9	50,4	5,8	43,2	0,6
Görög	91,5	6,4	4,8	88,5	0,3
Tatár	73,3	35,2	4,5	58,7	1,6
Roma	47,6	44,7	21,1	13,4	20,8
Német	33,3	12,2	22,1	64,7	1,0
Gagauz	31,9	71,5	3,5	22,7	2,3
Egyéb	661,2	32,6	12,5	49,7	5,2
Összesen	48 457,0	-	67,5	29,6	2,9

Tehát az ukrainai lengyel közösség a 2001-es census szerint a magát lengyelnek valló 144 ezer főből mindösszesen 19 ezer vallotta magát lengyel anyanyelvűnek is egyben. Meg kell említeni, hogy a magukat lengyel nemzetiségűnek valló, ám más nyelvet anyanyelvként beszélők közül csak 21 ezer fő vallotta azt, hogy beszél lengyelül. Tehát ha figyelembe vesszük, hogy a 144 ezer lengyel nemzetiségű közül 19 ezer anyanyelvként, további 21 ezer pedig második nyelvként beszélt lengyelül, akkor az ukrainai lengyel közösség alig 28 százaléka beszélte a lengyel nyelvet.¹⁹

A lengyel kisebbség intézménytörténete

Az ukrainai lengyelség újjászerveződését a gorbacsovi peresztrojka tette lehetővé, és gyakorlatilag a kisebbségi intézményesülését az alapoktól kellett végrehajtani, nagyjából az anyaország szerve-

¹⁹ Мельник, Світлана – Черничко Степан: *Етнічне та мовне розмаїття України...*, i. m., 2010, 21.

zeti-anyagi támogatásával egy kedvezőtlen társadalmi-gazdasági helyzetben (a gazdaság összeomlása, az infláció és a munkanélküliség megugrása). Az első lengyel érdekvédelmi szervezet az 1988 júliusában megalakult *Ukrajnai Lengyel Kulturális-Oktatási Egyesület* (*Polskie Stowarzyszenie Kulturalno-Oświatowe na Ukrainie*, PSKOU) volt. 1989 végén kezdte meg működését a regionális kötődésű *Lemberg-vidék Lengyel Kultúrájának Társasága* (*Towarzystwo Kultury Polskiej Ziemi Lwowskiej*, TKPZL). A szervezet 1990 elején Lemberg városában 400 tagot számlált, Szamborban és Mosztiszkában 800-at, és más kisebb településen is sikerült alapszervezeteket nyitnia.²⁰ 1990 májusában a kijevi lengyel nagykövetség kezdeményezésére összeült az ukrajnai lengyelek első kongresszusa. A találkozáson az országban élő lengyelség egésze képviseltette magát, összesen 500 fő vett részt a tanácskozáson. Itt felszólították az ukrán parlamenti képviselőket, hogy fogadják el a kisebbségekről szóló törvényt, illetve a kormányzat dolgozzon ki olyan programot, amely lehetővé teszi a szovjet korszakban elkobzott egyházi javak visszaszolgáltatását.²¹ Az ukrajnai lengyelség második kongresszusát 1991 októberében rendezték meg, melyen a PSKOU alapján egy új szervezet alakult meg, az *Ukrajnai Lengyelek Szövetsége* (*Związek Polaków Ukrainy*, ZPU). Mivel a szervezet megszűlésekor visszaélések történhettek, a ZPU-val szembenállók létrehozták saját szervezeteiket.²² Egy évvel később jött létre az *Ukrajnai Lengyel Szervezetek Föderációja* (*Federacja Organizacji Polskich na Ukrainie*, FOPnU), amelyet 22 kisebb-nagyobb szervezet, civil társaság hozott

²⁰ Olszański, Tadeusz A.: *Historia Ukrainy XX w...*, i. m., 1993, 309–310. Jellemző példa a rendszerváltás körüli állapotokra (pl. az értelmiségi, intézményi háttér hiánya), hogy amikor a TKPZL újságot kívánt elindítani, számos nehézséggel kellett szembenéznie. Egyfelől az ukrán városi hatóságok nem nézték jó szemmel ezt a kezdeményezést, másfelől nagyobb akadálynak bizonyult, hogy nem volt olyan újságíró, akit meg lehetett volna e feladattal bízni. Végül két lengyel szerkesztő érkezett Litvániából, akik korábban a *Czerwony Sztandar [Vörös Lobogó]* című pártlapban dolgoztak. A *Gazeta Lwowska* első száma 1990 december végén jelent meg, nyomtatása Lengyelországban történt. L. Czerkas, Stanisław: *Kultura polska we Lwowie po 1945 r. ...*, i. m., 2007, 64.

²¹ Szymański, Józef: *Sytuacja prawna mniejszości polskiej na Ukrainie w XX wieku...*, i. m., 2008, 39.

²² Krzyszczcha, Marcin: *Mniejszość polska w niepodległej Ukrainie...*, i. m., 1996, 36–37.

létre, megőrizve a Föderáción belüli önállóságukat. A FOPnU ernyőszervezetként működik (jelenleg több mint száz tag alkotja), és az ország nyugati felében (Galícia, Volhínia, Bukovina) fejt ki tevékenységét, miközben a ZPU inkább a fővárosban és Közép-Ukrajnában (zsitomiri, hmelnickiji megye) van jelen. Ugyanakkor mindkét szervezet hasonló programot próbál megvalósítani: megőrizni a lengyel közösség tagjainak nemzeti identitását, elősegíteni a kisebbségi oktatás fejlődését, koordinálni az ukrajnai lengyel szervezetek munkáját.²³

Mint a fenti felsorolásból kitűnik, számos lengyel kisebbségi szervezet működik Ukrajna területén, de munkájukat nem lehet elégtőnének nevezni. Amióta létezik a két nagy föderáció, állandó vitában állnak egymással, és ez értelemszerűen csökkenti hatékonyságukat. Varsó közvetítésével ugyan próbálkoztak a két szervezetet egyesíteni (1994-ben létrejött egy Koordinációs Bizottság, amely a ZPU és a FOPnU egybeolvadását készítette volna elő), de főleg személyes konfliktusok miatt ez eddig nem valósult meg.

A 2004-es narancsos forradalom sem hozott jelentősebb javulást az ukrajnai lengyel kisebbség életében, pedig Varsó minden lehető fórumon – mind belföldön, mind külföldön – teljes mellszélességgel kiállt a Dnyeper menti demokratikus változások mellett.²⁴ Magyarázatot adhat a szervezetek passzivitására az az adat, miszerint a 2000-es évek közepén a Föderáció 15 tagot számláló vezetőségének majdnem fele nem rendelkezett felsőfokú végzettséggel, többségük nyugdíjas vagy egyenesen munkanélküli volt.²⁵ A lengyel szervezetek alacsony szervezési potenciálja is mutatja, hogy komoly működési hiányosságok tapasztalhatók Ukrajnában. Például a Föderáció csupán megalakulása után 3-4 évvel volt képes egy nagyobb szabású fesztivál, illetve egy tudományos konferencia megszervezésére.²⁶

Jellemző, hogy a *homo sovieticus* mentalitás (a paternalizmus, az aktivitás és/vagy a megfelelő szervezettség hiánya) maradandó nyomokat hagyott a kisebbségi lelkekben is. Ennek példájaként érdemes

²³ Pyrzyńska, Beata: *Aktywność społeczno-kulturalna i polityczna Polaków na Ukrainie...*, i. m., 2006, 325–326. Az ukrajnai lengyel szervezetek működéséről l. még: Zwaricz, Władysław: *Powstanie i rozwój stowarzyszeń polskich we współczesnej Ukrainie...*, i. m., 2008, 155–178.

²⁴ Stroński, Henryk: *Między ujawnieniem a odrodzeniem...*, i. m., 2005, 193–194.

²⁵ Stroński, Henryk: *Między patriotyzmem a konformizmem...*, i. m., 2007, 44.

²⁶ Strutyński, Władysław: *Dynamika rozwoju...*, i. m., 2006, 288.

hosszabban idézni egy levelet, amelyet a ZPU elnöke, Stanisław Kostecki intézett 1995-ben az összlengyeliséget képviselő *Wspólnota Polska* vezetőjéhez. Ebben az ukrainai lengyel kisebbség egyik vezető aktivistája részben technikai segítséget kért a lengyel féltől (Zsitomirban módszertani központot nyitni a lengyel nyelvtanárok részére; lengyelországi tankönyvek küldése; a *Dziennik Kijowski* című lap ellátása fax- és írógépekkel; az ukrainai sajtó számára a lengyel kultúráról, történelemről, hagyományokról szóló kiadványok; lengyelországi partnerkapcsolatok kiépítése). A kérések egy jó része azonban komoly anyagi kiadással járt, és látszólag az ukrainai lengyel kisebbség érdekeinek egészét szolgálta, de a valóságban az alá- és fölérendeltségi viszony megszilárdítását vonta maga után (jelentősen megnövelni a lengyelországi nyári táborok létszámát, főleg a csernobili gyermekek számára; segíteni azon felnőttek anyaországi látogatását, akik még sohasem jártak ott; karitatív segítség a rászoruló lengyelek számára; bizonyos kulturális együttesek vezetőit jutalomban részesíteni; az ukrainai hagyományörző együttesek számára népviselet vásárlása [sic!]; a ZPU elnöke, titkára és könyvelője számára fizetést megállapítani).²⁷ A felsorolásból világosan látszik, hogy számos olyan kérés, nem egy esetben egyenesen követelés fogalmazódott meg az ukrainai fél részéről, amelyet saját hatáskörben meg lehetett volna oldani és szükségtelen volt ennek teljesítését az anyaországi támogatóktól elvárni (például állandó fizetés a lengyel szervezet vezetőségének). Ráadásul mindezzel nem az aktivitás, a civil kurázi kialakulását segítették elő, hanem a régi reflexek, magatartásminta konzerválását (tudniillik minél több pénzt kihúzni a másik fél zsebéből, függőséget kialakítani a szervezethez kötődő személyek tekintetében).

A lengyel kisebbség nagyon későn, 2010 után lépett az ukrainai politikai porondra, s ez is felemásan sikerült. 2011 szeptemberében került sor ugyanis az *Ukrainai Lengyelek Pártjának (Partia Polaków Ukrainy)* alakuló gyűlésére, amely a lengyel közösség jogi védelmére, kulturális és oktatási igényeinek kielégítésre törekszik, támogatja az uniós integrációt és az ukrán államiságot. Az elnöke Stanisław Kostecki lett, akinek emiatt le kellett mondania a ZPU-ban betöltött vezetői tisztségéről. A jogszabályok értelmében a bejegyzéshez 10 ezer támogató aláírást kellett összegyűjtenie, ami csak három évvel

²⁷ *List do prezesa Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”*, i. m., 1997, 223–225.

később sikerült, végül a formáció *Szolidaritás Politikai Párt* (*Partia Polityczna Solidarność*) néven került bejegyezésre 2014 októberében. Emiatt a párt nem indulhatott a 2014-es előrehozott parlamenti választásokon, de a 2015 őszi önkormányzati voksoláson sem állított jelölteket, megcáfolva ezzel az előzetes nyilatkozatokat.²⁸ Jellemző, hogy a mainstream anyaországi sajtó (például a két legnagyobb politikai napilap, a *Gazeta Wyborcza* vagy a *Rzeczpospolita*) nem számolt be erről az eseményről. A pártalapításra azért volt szükség, mert 2010 előtt társadalmi, kulturális szervezetek is állíthattak jelölteket az országos és az önkormányzati választásokon, azonban a jogszabályváltozás miatt erre már csak a pártoknak, pártszövetségeknek lett joga.

Az anyanyelvi oktatás területén is számos megoldandó probléma merült fel 1991 után. 1946-ban még 105 lengyel tanítású elemi iskola és két középiskola volt Ukrajna területén, de a repatriációs hullám, illetve a szovjet politika következtében később csak minimális szinten maradhatott meg az anyanyelvű oktatás, csupán két lemergi iskola maradt lengyel nyelvű (egy alap- és egy középszintű). Ennek megfelelően a rendszerváltás után az alapoktól kellett az oktatási hálózatot kiépíteni, miközben figyelembe kellett venni az Ukrajnára jellemző specifikus helyzetet is, vagyis azt, hogy a lengyel származású gyerekek döntő hányada nem ismeri kielégítő módon (származási) anyanyelvét. Az ukrajnai lengyelség gyenge érdekérvényesítő és szervezeti potenciálját mi sem jellemzi jobban, mint az a tény, hogy 1991 és 2002 között nem történt önálló kezdeményezés iskola létrehozására.²⁹

2013-ban Ukrajnában öt teljesen lengyel tannyelvű iskola létezett, ebből kettő Lembergben (amelyek még a szovjet időben is működhettek), 2002-ben nyitotta meg kapuit Mosztiszkában (lengyelül: Mościska, lemergi megye) és Horodokban (Gródek Podolski, hmelnycikiji megye), míg egy évvel később Sztrileckében

²⁸ *Partia Polaków rodzi sie dlugo*, i. m.; *Polacy organizują się na Ukrainie. Powstała Partia Polityczna Solidarność*, i. m.

²⁹ Strutyński, Władysław: *Polska oświata na Ukrainie...*, i. m., 2004, 209. A szerző szerint ez azért is történhetett meg, mert vannak olyan ukrajnai lengyel szervezetek, amelyek inkább folklóregyüttesek létrehozásában és fenntartásában érdekeltek (ebből ugyanis könnyebb pénzhez jutni), mintsem hogy a lengyel nyelvű oktatásért küzdjenek, amely amúgy az ukrán hatóságok hatáskörébe tartozik.

(Strzelczyska, leMBERGI megye) egy-egy iskola. Ezen kívül működött még öt kétnyelvű iskola, 15 középiskolában kötelező tárgyként, 147-ben pedig fakultatívként oktatták a lengyelt.³⁰ Jellemző módon az ukrainai lengyel kisebbségi oktatás túlnyomórészt az ún. hétvégi iskolákban folyik, hiszen egy iskola, plébánia, vagy valamilyen szervezet épületében, szombaton és/vagy vasárnap megszervezett oktatás olcsóbb és kényelmesebb, mint az állami intézményhálózatban. Ugyanakkor itt nincsen elég képzett tanár, korszerű tankönyvek sem, és csak a nyelvtudásra koncentrálnak, valamint nem adnak a fiataloknak szélesebb „nemzeti ismeretanyagot” (történelem, irodalom, földrajz).³¹ A felsőoktatási hálózatban is lehetőség nyílik a lengyel nyelv mélyebb megismerésére (polonisztika, illetve szlavisztika szakirányon), méghozzá a kisebb vagy nagyobb egyetemi központokban (Kijev, Lemberg, Osztróh, Hmelnyickij, Kamienyec Pogylszkij, Drohobics, Ivano-Frankivszk, Tarnopil, Harkiv), de például önálló anyanyelvi felsőoktatási (és értelmiségi utánpótlási) intézménnyel – mint a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola – a lengyel kisebbség nem rendelkezik.

Ezzel együtt kijelenthető, hogy a lengyel származású gyermekeknek csak kisebb hányada részesülhet anyanyelvi oktatásban, ugyanakkor számos ukrán származású diákot is találunk ezekben az iskolákban, hiszen a szülők (de zömében a lengyel származású gyerekek esetében is) motivációját pragmatikusnak lehetne nevezni, azaz a lengyel nyelv minél jobb elsajátítása által jobb jövőt biztosítani a gyerekek számára, akár egy esetleges lengyelországi munkavállalás céljából.³²

Nem sokkal jobban néz ki az anyanyelvi sajtó helyzete: havonta kétszer jelenik meg párezer példányban a *Kurier Galicyjski* (2007-től Ivano-Frankivszkban) és a *Dziennik Kijowski* (1992-től Kijevben), mindkettő megjelenését a varsói külügyminisztérium anyagi támogatása teszi lehetővé. Ezen kívül léteznek regionális sajtótermékek

³⁰ Sierkowa, Julia: *Stan obecny...*, i. m., 2014, 193. Összehasonlításképpen érdemes megemlíteni, hogy a 2004/2005-ös tanévben Ukrajna területén 16 800 ukrán, 2965 orosz, 98 román, 11 moldáv, 61 magyar, 5 zsidó, 1 krími tatár tanítási nyelvű iskola létezett, ezen kívül 2339 kétnyelvű (javarészt ukrán–orosz) tanítási intézmény működött. Pyrzyńska, Beata: *Aktywność społeczno-kulturalna...*, 2006, i. m., 310.

³¹ Stroński, Henryk: *Ujawnienie i odrodzenie Polaków...*, i. m., 2014, 238.

³² Staszkievicz, Anita: *Polacy na Ukrainie...*, i. m.

(jórésük két nyelven, azaz lengyelül és ukránul lát napvilágot), valamint tévé- és rádióadások is.

A lengyel kisebbség és a katolikus egyház

Ukrajnában, ahol a helyben maradt lengyel lakosság túlnyomó többsége római katolikusnak vallotta magát, a szovjet korszakban nem működhetett püspökség, bár „roncsjellegű” plébániahálózat létezett állandósult paphiánnyal, a hatalom részéről pedig erőteljes üldöztetés és kontroll alá volt szorítva az egyházi élet. Egyébként a volt szovjet területek katolicizmusára jellemző, hogy számos hagyományos forma őrződött meg (például a mise alatt rózsafüzért is mondanak), a II. Vatikáni Zsinat határozatait nem mindig alkalmazzák (azaz számos egyházközségben megőrződött a régi liturgikus rend). A vallásosság életben tartói zömében idősebb, falusi lakosok voltak, akik helyzetükből kifolyólag merevebben ragaszkodtak a hagyományhoz. A Szentszék hivatalos adatai (*Annuario Pontificio*) szerint a 21. század elején Ukrajnában 760 ezer latin rítusú katolikus volt található (a kamenyec-podolszki egyházmegyében 300 ezer fő, a zsitomiri egyházmegyében 300 ezer fő, a lucki egyházmegyében 30 ezer fő, a lembergi főegyházmegyében 160 ezer fő), így a latin egyház a bizánci hagyományokkal bíró országban kisebbséget képez (a lakosság 2 százaléka).³³

A függetlenség kikiáltását követően a vallási újjászületés egybefonódott a nemzetivel is, hiszen a lengyel identitású emberek „természetes gyűjtőhelye” volt a római katolikus plébánia. Azonban a szovjet üldöztetések következtében egyfelől az egyházi hierarchiát kellett helyreállítani (1991 januárja), másfelől hozzá kellett látni a vallási élet megújításához, elsősorban a templomok visszaszerzésén és a plébánosok meghívásán keresztül. A szovjet idők paphiányát az ukrainai római katolikus egyház a kezdeti időkben, az 1990-es években a Lengyelországból érkezett lelkészek szolgálatával „vészelt

³³ Dzwonkowski, Roman: *Mniejszości narodowe a ewangelizacja...*, i. m., 2004, 20. és 23. Ismeretes, hogy Ukrajnában a latin rítussal szemben sokkal jelentősebb szerepet játszik a görög katolikus (másképpen: unitus) egyház, amely nagyjából a történelmi Galícia vidékére, kisebbrészt Kárpátaljára korlátozódik. Vö. Molnár D. István: *Vallási kisebbség és kisebbségi vallás...*, i. m., 1995.

át”, akiknek működése kihatott a helyi lengyel kisebbség életére is.³⁴ A lengyelországi katolikus egyház nem csak lelkészek által nyújtott segítséget az újjászülető ukrainai katolicizmusnak: a szomszédból vallási irodalom, liturgikus könyvek, felszerelések érkeztek. Ezen felül a Horodok Podolszkijban található papi szeminárium (melyet 1991-ben nyitottak meg) oktatói vagy Lengyelországból jöttek, vagy ott szereztek diplomát.³⁵ A lengyelországi egyház ezen kívül anyagi segítséget is nyújt a volt Szovjetunió területén újjáéledő katolikus közösségeknek, s ez a személyi, technikai, anyagi segítség döntő módon járul hozzá az 1991-et követő időszakban a katolikus hitélet fenntartásához és fejlesztéséhez.

A nyugatról érkezett katolikus papok többsége eleinte nem ismer- te sem a helyi, sem az orosz nyelvet, így kénytelenek voltak lengyel nyelven kommunikálni a hívekkel (amely nyelv nem melleleg érthe- tő még azon ukrán polgárok számára is, akik sohasem tanultak len- gyelül). Idővel azonban megfigyelhető volt, hogy a lengyelországi papok a liturgiában, a hitoktatásban fokozatosan átálltak a többségi nyelvre. Voltak papok, akik azzal magyarázták ezt a lelképásztori gyakorlatot, hogy az újabban érkezett hívek nem tanultak és nem tudnak lengyelül (vegyes házasságból származnak vagy nem lengyel származásúak), és ha az egyház nem nyit feléjük, azzal radikálisan szűkül annak mozgásteret. A lengyel nyelv védelmezői ugyanakkor arra hivatkoznak, hogy annak kiszorulása a liturgiából emberi joga- kat sért. Ugyan érthető, hogy a katolikus egyházon belül egyre in- kább elterjed az ukrán vagy akár az orosz nyelv is, ezek használata szükségszerű a katekézisben (mert ez a többség nyelve), de a lengyel származású híveknek joguk van továbbra is anyanyelvükön imád- kozni. Továbbá, amely egyházköztségben megszűnik a lengyel nyelvhasználat, az ottani hívek – akaratuk ellenére – rohamosan elveszít(het)ik identitásukat, és a 21. században megszűnhet számos

³⁴ A paphiány lengyelországi „lelkészimporttal” történő megoldásának értelem- szerűen mindaddig kell(ene) tartania, míg az időközben újraindult három helyi szemináriumban megfelelő számú és felkészültségű pap nem végez.

³⁵ Dzwonkowski, Roman: *Sytuacja religijna Polaków na Białorusi...*, i. m., 2005, 96. Nyelvtileg is érdekes a helyzet ebben a szemináriumban. Itt a kispapok négy nyelven vettek részt a misén (2001-es adat): hetente kétszer lengyelül és ukránul, egyszer oroszul és latinul. Ilyenkor a liturgiában minden olvasmány, ima és könyörgés az adott nyelven hangzik el. Ks. Waclaw Socha: *Formacja i życie liturgiczne kleryków...*, i. m., 2001, 496.

olyan lengyel közösség, amely korábban kiállta az idők próbáját. A lengyel nyelv használata mellett kardoskodók szerint így megszűnhet az egyház soknemzetiségű mivolta is.³⁶

A többségi nyelv széleskörű bevezetése az idősebb nemzedék (akik a II. világháború előtt születtek vagy akkoriban jártak iskolába) részéről ütközött jelentős ellenállásba. Számukra a lengyel nyelv a katolikus egyház életében a nyugati kultúrával és a lengyeliséggel való szoros kapcsolatot jelentette, egyfajta megkülönböztető jel volt a helyi lengyel kisebbség életében. Fontos megemlíteni, hogy a cári és a kommunista korszakban a lengyel nyelvet csak a templomok falai között lehetett szabadon használni, a vallási üldöztetések korában a nyelv vált a nemzeti, kulturális és szellemi önazonosságtudat alapjává. Ráadásul a lengyel nyelv – a helyi hívők szemében – szebb, ünnepélyes, s a magasabb társadalmi státus szimbóluma is volt. Sokan lemondással vették tudomásul, hogy amit nem tudott a cárizmus vagy a kommunista hatalom véghezvinni, azt megtették a lengyelországi papok – azaz „eltüntetik” a lengyel nyelvet a katolikus egyházi életből. Így paradox módon épp a lengyeliség addigi „bástyája”, védelmezője, a római katolikus egyház járulhat hozzá a helyi lengyelek elukránosodásához.

Egy 2000-ben készített felmérés szerint Ukrajnában a lengyelek anyanyelvükkel javarészt az egyházban, azaz a szentmisén, hittanon találkoznak, de egyre gyakoribbá válik, hogy az ukrán lesz a hitoktatás nyelve. Az ország nyugati, középső vidékein élő iskoláskorú gyermekek csupán 10-15 százaléka tud lengyel nyelven tanulni, ez a lehetőség Kelet-Ukrajnában gyakorlatilag nem létezik: például 2000-ben a kamenyeci egyházmegyében a plébániák 29 százaléka volt teljesen ukrán nyelvű, ez az arány a zsitomiriben 16, a leMBERGIBEN 7 százaléka volt.³⁷

Fontos hangsúlyozni, hogy az 1990-es évek elején az ukrán politikai (és nem egyházi!) vezetés egy részében olyan félelem alakult ki, miszerint a katolikus egyház újjászerveződése, újjászervezése, a

³⁶ Dzwonkowski, Roman: *Polacy na dawnych Kresach Wschodnich...*, i. m., 1994, 99.

³⁷ Dzwonkowski, Roman – Oleg Gorbaniuk – Julia Gorbaniuk: *Postawy katolików ...*, i. m., 2001, 141. 1999-ig egyébként 734 római katolikus egyházközség lett bejegyezve, és 80 új templomot szenteltek fel. Stroński, Henryk: *Problemy narodowego odrodzenia Polaków na Ukrainie...*, i. m., 1999, 97.

vallásosság megerősödése egyben a lengyelséghez való visszatérést is jelenteni fogja. Ennek pont az ellenkezője történik, azaz nem repolonizációs folyamatok indultak el a katolikus egyházban, hanem a lengyel nyelv egyre inkább teret veszít az ukrán ellenében, amely természetes, s egyben visszafordíthatatlan folyamatnak látszik. Azaz a katolikus egyház megszűnik kizárólag „lengyel egyháznak” lenni, és a lengyelek, ukránok, oroszok egyházává válik. Másképpen fogalmazva: a római egyháznak Ukrajna területén tisztán a *hitéleti tevékenysége* kerül előtérbe, és egyre kevésbé meghatározó a *nemzetmegtartó szerepe* a lengyel kisebbség életében.

Összefoglalás

Ukrajna – legalábbis papíron – biztosítja a területén élő kisebbségek, így a lengyelek számára a jogokat, azonban ezirányú kötelezettségeit számos oknál fogva (a demokratikus mechanizmusok, illetve a civil szféra gyengesége, a pénzhiány) nem tudja maradéktalanul teljesíteni. Kétségtelen tény, hogy az ukrain lengyel és a lengyelországi ukrán közösség nem tud hídszerepet betölteni Lengyelország és Ukrajna között, igaz, az érintett kormányok sem szántak ilyen szerepet számukra. Paradox módon a lengyel államnak érdeke a keleti határain túl található országokban az államiság, s ezzel együtt a nemzeti identitás megerősítése, annak ellenére is, hogy a litván, ukrán (kisebb mértékben a fehérorosz) önazonosság-tudatban számos lengyelelles akcentus található.

Az ukrain lengyel kisebbség semmiféle formában nem jelent politikai problémát a többségre nézve: elfogadja az ország függetlenségét, nincsenek autonómiatörekvései, integrálódott a többségi társadalomba. A kisebbségi közösség sem létszámánál, sem társadalmi helyzeténél fogva a közéletben nem játszik különösebb szerepet, még lokális szinten sem. A közösség szórányszintén jól érzékeltetik a számok: még azokban a megyékben is, ahol a lengyelek nagyobb létszámban vannak jelen, a lakosságnak csupán töredékét teszik ki (például 1989-ben a zsitomiri megyében a népesség 4,5, míg a hmelnickiji megyében 2,4 százalékát). Ráadásul a közösség demográfiai mutatói sem a legkedvezőbbek, a magukat lengyelnek vallók létszáma az utóbbi évtizedekben folyamatosan csökkent (az 1989 és 2001 közötti időszakban mintegy egyharmadnyival lettek kevesebben).

Mindezek mellett az ukrainai lengyelség intézményhálózata nem működik hatékonyan (túl sok szervezet túl kevés munkát végez), és azt az anyaország hathatós anyagi támogatása nélkül nem is lehetne fenntartani. Létezik ugyan anyanyelvi oktatási hálózat, de az csak kevésbé tud hozzájárulni az anyanyelv megőrzéséhez és az értelmiségi réteg „újratermeléséhez”. Az ukrainai lengyelség súlyos helyzetét jelzi, hogy a 2001-es népszámlálás adatai szerint a magukat lengyelnek vallók kétharmada az ukránt jelölte meg anyanyelveként, így tehát a mindennapokban a közösség csak egy része használja a lengyelt (ez főleg az idősebb generációra jellemző), a többség otthon ukrán nyelven beszél. A fiatalok és a középnemzedék – a II. világháború után születettek – tagjai hajlamosak pragmatikus módon közelíteni a kisebbségi léthez (lehetőség lengyelországi ösztöndíjra, munkavállalásra). Fontos hangsúlyozni, hogy a lengyel kisebbség csak egy része azonosul érzelmileg az anyaországgal, elsősorban azok, akik a határ mentén élnek és családi hagyományaikban elevenen él a Lengyelországhoz való kötődés. Varsó mindig is figyelmet fordított a keleti szomszédja területén lakó lengyel kisebbségi közösségekre, de azt is le kell szögezni, hogy a lengyel–ukrán államközi kapcsolatokban a kisebbségek kérdése nem merül fel hangsúlyosan.

Ukrajnában a lengyel kisebbség ott maradhat meg középtávon, ahol a közösség tagjai állandó kapcsolatban állnak a lengyel nyelvvel (például határmenti települések, ahol fogható a lengyel tévé és rádió), kifejlődött a nemzeti öntudatuk, és ahol működő katolikus plébánia található (bár az ország középső részén található katolikus egyházközségekben egyre inkább átveszi a lengyel helyét az ukrán nyelv). Azokon a területeken, ahol ezek a lehetőségek nem adóttak (nincs lengyel hittan, kikristályosodott identitás, kapcsolat az élő nyelvvel), pár évtizeden belül eltűnik a lengyelség, és a lengyel származásúak az ukrán vagy az orosz nemzeti közösség létszámát fogják gyarapítani.³⁸ Ezt a folyamatot elősegíti, hogy Ukrajnában etnikai, nyelvi és kulturális értelemben nagyon közel áll egymáshoz a többség és a kisebbség.

A fentiekből kiindulva megkockáztatható azt a vélemény, hogy az ukrainai lengyel kisebbség nem hasonlítható össze a kárpátaljai magyarsággal, hiszen az utóbbi viszonylag kis területre koncentráló-

³⁸ Gorbaniuk, Oleg – Julia Gorbaniuk: *Proces wynarodownienia Polaków na Ukrainie...*, i. m., 2001, 400–401.

dik, ráadásul közel az anyaországhoz (egyszerűbb az utazás, a magyarországi rádió- és tévéadások vétele). Ismeri és beszéli az anyanyelvét (a 2001-es census szerint közel 96 százalékos arányt tett ki esetükben az anyanyelvi deklarációk aránya); a budapesti kormányzat számára fontos (ha nem a legfontosabb) viszonyítási pont az ukrán állam iránti politikában. Működtet és – anyaországi segítséggel ugyan – fenntart intézmény- és iskolahálózatot (benne egy főiskolát), létezhet az anyanyelvi közeggel körbevett „egyházi háló”. Másképpen fogalmazva – az ukrainai magyar kisebbség hosszútávú fennmaradásának feltételei biztosítva vannak, még a jelenlegi bizonytalan politikai, társadalmi, gazdasági helyzetben is, miközben az ukrainai lengyeliség gyakorlatilag megérkezett az asszimiláció utolsó állomásához.

Felhasznált irodalom

- Czerkas, Stanisław: *Kultura polska we Lwowie po 1945 r.* In: Elżbieta Trela-Mazur (red.): *Powojenne losy inteligencji kresowej*. Opole, Wydawnictwo Instytut Śląski, 2007.
- Dzwonkowski, Roman – Oleg Gorbaniuk – Julia Gorbaniuk: *Postawy katolików obrządku łacińskiego na Ukrainie wobec języka polskiego*. Lublin, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2001.
- Dzwonkowski, Roman: *Mniejszości narodowe a ewangelizacja: Białoruś – Ukraina*. Lublin, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2004.
- Dzwonkowski, Roman: *Polacy na dawnych Kresach Wschodnich. Z problematyki narodowościowej i religijnej*. Lublin, Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”, 1994.
- Dzwonkowski, Roman: *Sytuacja religijna Polaków na Białorusi*. In: Henryk Chałupczak – Elżbieta Michalik (red.): *Polska i Białoruś. Problemy sąsiedztwa*. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2005.

- Ks. Waclaw Socha: Formacja i życie liturgiczne kleryków w seminarium duchownym diecezji kamieniecko-podolskiej w Gródku Podolskim. In: ks. Józef Wólczański (red.): *Pasterz i twierdza. Księga jubileuszowa dedykowana księdzu biskupowi Janowi Olszańskiemu, ordynariuszowi diecezji w Kamieńcu Podolskim*. Kraków – Kamieniec Podolski, Wydawnictwo Bł. Jakuba Strzeмиę Archidiecezji Lwowskiej Obrządku Łacińskiego, 2001.
- Eberhardt, Piotr: *Polacy na Ukrainie – wg. spisu ludności w 2001 r.* <http://biblioteka.wspolnotapolska.org.pl/artukul/32/Polacy-na-Ukrainie-wg-spisu-ludnoci-w-2001-r> (Letöltés: 2015-11-23)
- Eberhardt, Piotr: *Polska ludność kresowa. Rodowód, liczebność, rozmieszczenie*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1998.
- Eberhardt, Piotr: Przemiany demograficzno-narodowościowe na Ukrainie 1989–2001. In: *Przegląd Wschodni*. 2003, 3. (31.) szám
- Gorbaniuk, Oleg – Julia Gorbaniuk: Proces wynarodowienia Polaków na Ukrainie: uwarunkowania, aktualny stan, przyszłe zagrożenia. In: Szczerbiński, Marek – Wolsza, Tadeusz (red.): *Przyszłość, terażniejszość i przyszłość Polaków na Wschodzie*. Gorzów Wielkopolski, Światowa Rada Badań nad Polonią, 2001.
- Halász Iván: A külhoni lengyelek és Lengyelország „diaszpóra politikája”. In: *Regio*. 2003, 4. szám
- Krzyszucha, Marcin: Mniejszość polska w niepodległej Ukrainie. In: *Przegląd Polonijny*. 1996, 82. szám
- Kubiak, Hieronim – Rokicki, Jarosław – Wawrynkiewicz, Małgorzata (red.): *Mniejszości polskie i Polonia w ZSRR*. Wrocław – Warszawa – Kraków, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1992.
- Lagzi Gábor: *A lengyel keleti politika. Lengyelország keleti szomszédság- és nemzetpolitikája, 1989–2009*. Budapest, Terra Cognita Alapítvány, 2011.

Lagzi Gábor: A lengyel Keleti Végek – egy mítosz nyomában. In: Czoch Gábor – Fedinec Csilla (szerk.): *Az emlékezet konstrukciói. Példák a 19–20. századi magyar és közép-európai történelemből*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2006.

List do prezesa Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”. In: Jerzy Szałacki: *Jak trudno być Polakiem*. (Biblioteka Związku Polaków Ukrainy.) Kijów, Спілка поляків України, 1997.

Molnár D. István: *Vallási kisebbség és kisebbségi vallás. Görögkatolikusok a régi és mai Lengyelországban*. Budapest, Balassi Kiadó, 1995.

Olszański, Tadeusz A.: *Historia Ukrainy XX w.* Warszawa, Oficyna Wydawnicza VOLUMEN, 1993.

Partia Polaków rodzi się długo. <http://kresy24.pl/21959/partia-polakow-ukrainy-rodzi-sie-dlugo/> (Letöltés: 2015-11-23)

Polacy organizują się na Ukrainie. Powstała Partia Polityczna Solidarność.

<http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiate,2/polacy-organizuja-sie-na-ukrainie-powstala-partia-polityczna-solidarnosc.476312.html> (Letöltés: 2015-11-23)

Polak w świecie. Leksykon Polonii i Polaków za granicą. Warszawa, Wydawnictwo PAI, 2001.

Polonia w liczbach.

http://swp4.wspolnotapolska.org.pl/polonia_w_liczbach.html (Letöltés: 2015-11-23)

Pyrzyńska, Beata: Aktywność społeczno-kulturalna i polityczna Polaków na Ukrainie. In: Alberska, Małgorzata –Juchnowski, Rafał (red.): *Polska i Polacy poza granicami kraju w polskiej polityce i myśli politycznej XX wieku*. Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2006.

Raport o sytuacji Polonii i Polaków za granicą 2012. Warszawa, 2013. 251. <https://www.msz.gov.pl/resource/b8b3993a-2df7-408b-a4c4-20b7ef465d34:JCR> (Letöltés: 2015-11-23)

- Sienkiewicz, Witold – Grzegorz Hryciuk (red.): *Wysiedlenia, wypędzenia i ucieczki, 1939–1959. Atlas ziem Polski: Polacy, Żydzi, Niemcy, Ukraińcy*. Warszawa, Demart, 2008.
- Sierkowa, Julia: Stan obecny i perspektywy szkolnictwa polskiego na Ukrainie. In: Torczyńska, Natalia – Saszko, Irena (red.): *Język polski w ukraińskiej edukacji – perspektywy w aspekcie integracji europejskiej. Польська мова в українській освіті – перспективи в аспекті європейської інтеграції*. Kielce-Chmielnicki, ChCNII, 2014. 193.
<http://www.siew.org.pl/userfiles/ZBIRNYK.pdf> (Letöltés: 2015-11-23)
- Staszkiwicz, Anita: *Polacy na Ukrainie*.
<http://biblioteka.wspolnotapolska.org.pl/artukul/33/Polacy-na-Ukrainie> (Letöltés: 2015-11-23)
- Stroński, Henryk: Między patriotyzmem a konformizmem. Z historii losów inteligencji na Ukrainie po II wojnie światowej. In: Treli-Mazur, Elżbieta (red.): *Powojenne losy inteligencji kresowej*. Opole, Wydawnictwo Instytut Śląski, 2007.
- Stroński, Henryk: Między ujawnieniem a odrodzeniem. Polacy w niepodległej Ukrainie w latach 1991–2005. In: Winnicki, Zdzisław (red.): *Polska mniejszość narodowa w Europie Środkowo-Wschodniej. Nowe problemy i wyzwania wobec współczesnych przemian w państwach regionu*. Wrocław, Arboretum, 2005. 193–194.
- Stroński, Henryk: Problemy narodowego odrodzenia Polaków na Ukrainie. In: Marian Malikowski – Dariusz Wojakowski (red.): *Między Polską a Ukrainą. Pogranicze – mniejszości, współpraca regionalna*. Rzeszów, Wydawnictwo Mana, 1999. 97.
- Stroński, Henryk: Ujawnienie i odrodzenie Polaków w niepodległej Ukrainie. Próba bilansu na 25-lecie ruchu polonijnego. In: Stroński, Henryk – Gołota, Janusz – Krasiewskij, Orest (red.): *Ukraina, Polska, Unia Europejska. Ze studiów nad przekształceniami ustrojowymi na przełomie XX i XXI wieku. Praca zbiorowa*. Ostrołęka, Ostrołęckie Towarzystwo Naukowe im. Adama Chętnika, 2014.

- Strutyński, Władysław: Dynamika rozwoju polskich organizacji społecznych we współczesnej Ukrainie. In: Halczak, Bohdan (red.): *Mniejszości narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej po upadku komunizmu*. Zielona Góra, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2006.
- Strutyński, Władysław: Polska oświata na Ukrainie. In: *Rocznik Lubuski*. 2004, 30. szám
- Szesztay Ádám: Lengyelek a szovjet utódállamokban. In: *Regio*. 1993, 2. szám
- Szymański, Józef: Sytuacja prawna mniejszości polskiej na Ukrainie w XX wieku. In: Bobryk, Adam (red.): *Życie społeczne Polaków na Wschodzie: wybrane zagadnienia*. Siedlce, Archiwum Państwowe, 2008.
- Wałaszek, Adam (red.): *Polska diaspora*. Kraków, Wydawnictwo Literackie, 2001.
- Zwaricz, Władysław: Powstanie i rozwój stowarzyszeń polskich we współczesnej Ukrainie. In: Marszałek-Kawa, Joanna – Karpus, Zbigniew (red.): *Stosunki polsko-ukraińskie. Wojna i współczesność*. Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek, 2008, 155–178.
- Zwaricz, Włodzimierz: Mniejszość polska wśród narodowości współczesnej Ukrainy. In: Kasińska-Metryka, Agnieszka – Gołoś, Michał (red.): *Mniejszość polska na Ukrainie, mniejszość ukraińska w Polsce po 1989 roku*. Chełm, Wyższa Szkoła Stosunków Międzynarodowych i Komunikacji Społecznej, 2009.
- Мельник, Світлана – Черничко Степан: *Етнічне та мовне розмаїття України. Аналітичний огляд ситуації*. Ужгород, ПоліПрінт, 2010.